

# ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019  
www.sosyalarastirmalar.com  
Issn: 1307-9581



Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019  
www.sosyalarastirmalar.com  
Issn: 1307-9581

Doi Number:  
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3920>

## ERKEN DÖNEM TEFSİRLERDE HURÛF-I MUKATTAANIN ANLAMI VE İ'RABI MEANING AND IRAB OF AL-HURÛFU'L-MUKATTAA IN EARLY TAFSIR

Hacı ÖNEN\*

### Öz

Kur'an'da bazı sûrelerin başında bir harften ibaret olan veya birden fazla harften müteşekkil yapılara hurûf-ı mukattaa denilmektedir. Kur'an'da geçen hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilinip bilinmeyeceği konusu müteşâbih ayetler çerçevesinde çokça tartışılmıştır. Hurûf-ı mukattaa'nın anlamı biliniyor mu? Eğer biliniyorsa, "Hurûf-ı mukattaa'nın anlamı nedir?" gibi sorular, tartışmanın temel konusunu oluşturmuştur. Hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilinebilme ihtimali, bunların i'rabını da gündeme getirmiştir. Klasik tefsirlerde hurûf-ı mukattaa'nın i'rabı meselesi, bu harflerin anlamları ile ilişkili olarak tartışılmıştır.

Hurûf-ı mukattaa konusunda genel olarak âlimler arasında iki eğilim ortaya çıkmıştır. Genel eğilim, hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilinmediği ve bu harflerin müteşâbih ayetlerden olduğu yönündedir. Kimi âlimlere göre ise, hurûf-ı mukattaa'nın anlamını bilmek mümkündür. Ancak bu harflerin anlamı konusunda âlimler arasında ittifak edilen bir görüşten söz etmek mümkün değildir. Bu makalede klasik tefsir eserlerinde hurûf-ı mukattaa'nın i'rabı ve anlamı ile ilgili tartışmalar ele alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Anlam, Muhkem, Müteşâbih, Hurûf, Mukattaa.

### Abstract

Structures consisting of one letter or consisting of more than one letter is called al-hurûfu'l-mukataa at the beginning of some surahs in the Qur'an. Whether the meaning of al-hurûfu'l-mukataa in the Quran is known or not is widely discussed within the framework of the muteşabih. Is the meaning of these letters known? If the meaning of these letters is known, questions such as "what is the meaning of al-hurûfu'l-mukataa?" formed the main subject of the discussion. The possibility of knowing the meaning of these letters has brought up the issue of irab of these letters. The issue of irab of al-hurûfu'l-mukataa is discussed in relation to the meanings of these letters in the classical tafsirs.

There are two tendencies among scholars in the field of al-hurûfu'l-mukataa. The general tendency is that the meaning of al-hurûfu'l-mukataa is not known and these letters are from verses of muteşabihat. Some scholars say, it is possible to know the meaning of al-hurûfu'l-mukataa. However, it is not possible to speak of an alliance between scholars about the meaning of these letters. The discussions about the irab and the meaning of al-hurûfu'l-mukataa in classical tafsir books discussed in the article.

**Keywords:** Meaning, Muhkem, Muteşabih, Hurûf, Mukattaa.

### GİRİŞ

Kur'an'da bazı sûrelerin başında bir veya birkaç harften meydana gelen ifadeler, hurûf-ı mukattaa olarak isimlendirilmiştir. Kur'an'da yirmi dokuz sûrenin başında hurûf-ı mukattaa harfleri bulunmaktadır (el-Halebî, 1993, 157).

Kur'an'da kesik harflerden oluşan bu harfler, İslam'ın ortaya çıkışından itibaren birçok âlimi meşgul etmiştir (Cerrahoğlu, 2017, 156). Müfessirler, özellikle Bakara sûresinin başında bulunan "elif - lâm - mîm"

\* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.



konusunu ele alırken, mukattaa harfleri ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuştur. Âlimler, bahsi geçen harfleri farklı açılardan tartışma konusu yapmış, bu tartışmalar temelde hurûf-ı mukattaa'nın anlamı ve i'rabı çerçevesinde devam etmiştir.

Klasik eserlerde hurûf-ı mukattaa ile ilgili tartışmalar, bu harflerin muhkem veya müteşâbih olup olmadıkları yönüyle ele alınmıştır. Nitekim Süyûtî'nin, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde hurûf-ı mukattaa konusunu, muhkem ve müteşâbih bahsi içinde ele alması bu durumu ortaya koymaktadır. (es-Süyûtî, 2006, 658) Bu çerçevede hurûf-ı mukattaa, anlaşılması güç olan müteşâbih ayetler konusunda ele alınmıştır. Süyûtî'nin muhkem ve müteşâbihle ilgili aktardığı şu görüş, bu durumu ortaya koymaktadır: "Muhkem, ister tefsir ile izhar etme yoluyla olsun, ister tevil yoluyla olsun, âyetten muradın kolayca anlaşılmasıdır. Müteşâbih ise, kıyametin vukuu, Deccalın çıkışı ve sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa gibi konularda bilginin, sadece Allah'a ait olmasıdır." (es-Süyûtî, 2006, 640). Bu durum klasik tefsir literatüründe hurûf-ı mukattaa'nın, anlaşılması güç müteşâbih ayetler içerisinde zikredildiğini göstermektedir.

Hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilinip bilinmediği konusunda, genelde iki görüş ortaya çıkmıştır. (es-Süyûtî, 2006, 658) Kimi âlimler, hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilinmediğini ve bu harflerin müteşâbih ayetlerden olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Süyûtî, tercih edilen görüşe göre, hurûf-ı mukattaa'nın, müteşâbih ayetlerden olduğunu ve bunların manasını ancak Allah'ın bildiğini ifade etmiştir (es-Süyûtî, 2006, 658).

Kimi âlimler ise, hurûf-ı mukattaa'nın anlamının bilindiğini ifade etmiştir. Ancak bu harflerin anlamı konusunda âlimler farklı görüşler ortaya koymuştur. İbn Atiyye, hurûf-ı mukattaa'nın anlamıyla ilgili görüş belirtenlerin arasında İbn Abbas, Zeyd b. Eslem gibi âlimlerin adını saymaktadır (İbn Atiyye, b.t.y., 49).

Klasik tefsir eserlerinde mukattaa harflerinin i'rabının bulunup bulunmadığı konusu da tartışma konusu olmuştur. Kimi âlimler, hurûf-ı mukattaa'nın i'rapta mahallinin olmadığını ifade ederken, bazı âlimler ise hurûf-ı mukattaa'yı i'rab etmiştir.

Klasik tefsir eserlerinde mukattaa harflerinin i'rabı, bu harflerin anlamları ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Söz gelimi Ahfeş, mukattaa harflerini i'rab açısından tahlil ettikten sonra, bu harflerin anlamlarıyla ilgili yorumları ele almıştır (Ahfeş el-Evsat, 2003, 143-145).

Bu çalışmada klasik tefsir eserlerinde çerçevesinde âlimlerin hurûf-ı mukattaa ile ilgili görüşleri tartışılacaktır. Ayrıca mukattaa harflerinin i'rabı, anlamla ilişkili olarak ele alınacaktır.

#### A-HURÛF-I MUKATTAA KAVRAMI

Hurûf-ı mukattaa, harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile mukattaa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Hurûf-ı mukattaa kavramı, iki kelimedenden meydana geldiği için, söz konusu iki kelimenin tahlili yapıldıktan sonra, bu kavramın anlam alanı belirlilik kazanmış olacaktır.

Harf kelimesi, hece sesleri, bir şeyin ucu ve kenarı, kelamın üç kısmından biri, dağ tepesi, çelimsiz veya iri deve, kazanmak, bir şeyi çevirmek, kelime, söz, lisan, vecih, kıraat, lügat, lehçe gibi farklı anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 2003, V, b.t.y., 457, 458). Harf kelimesi sözlüklerde çok farklı anlamlarda kullanılsa da hurûf-ı mukattaa terkindeki hurûf kelimesinin tekili olan harf, alfabe harfi veya hece harfi anlamında kullanılmıştır.

Hurûf-ı mukattaa kavramında geçen mukattaa ise, kat' kökünden türemiş bir ism-i mefuldür. Kat' ise, kesmek, ayırmak, kısımlara ayırmak gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 2003, V, b.t.y., 252, 253). Buna göre mukattaa kelimesi, kesilmiş, ayrılmış anlamına gelmektedir.

Mukattaa, "kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak" mânasına gelen kat' kökünden türemiş bir sıfat olup, söz konusu harfler, kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil, kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden "bağımsız ve ayrı harfler" anlamında "hurûf-ı mukattaa" diye anılmıştır (Duman, Altundağ, 1998, 401). Buna göre hurûf-ı mukattaa kavramının, kesik harfler anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Hurûf-ı mukattaa, "hurûf-ı teheccî" ve sûrelerin başında bulunup, surelerin ilk harflerini oluşturduklarından "evâilü's-süver" ve "fevâtihi's-süver" de denilmiştir (el-Halebî, 1993, 155). Ayrıca ne mânaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden "hurûf-ı mübheme" olarak da adlandırılmıştır (Duman, Altundağ, 1998, 401). Hurûf-ı mukattaa harfler, kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden dolayı "bağımsız ve ayrı harfler" anlamında "hurûf-ı mukattaa" diye anılmıştır." (Duman, Altundağ, 1998, 401).

Sonuç olarak hurûf-ı mukattaa, sûrelerin başında bulunan, ayrı harfler şeklinde okunan ve anlamı hususunda ihtilaf edilen bir takım harf terkipleridir.



## B-HURÛF-I MUKATTAANIN ANLAMI İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

Hurûf-ı mukattaa'nın Kur'an'ın bir parçası olduğu konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Hurûf-ı mukattaa konusunda ihtilâf edilen konu, bu harflerin yorumu çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili Kur'an ve Sünnette bu harflerin anlamıyla ilgili kesin bir delilin bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu yüzden bazı âlimler, Kur'an'ın müteşâbih ayetlerinden sayılan bu harflerin manasının, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ileri sürerek, yorum yapmaktan kaçınmıştır. Bu harflerin manasının araştırılması gerektiğini savunan âlimler ise, Arap dilinden ve bu harflerin Kur'an-ı Kerim'deki konumlarından yola çıkarak görüş geliştirmeye çalışmıştır.

Nitekim İbn Atiyye, âlimlerin hurûf-ı mukattaa ile ilgili iki farklı görüşe sahip olduğunu şöyle ifade etmiştir:

a-Şabî, Amr b. Şurahbîl, Sufyân es-Sevrî ve bazı muhaddisler, bu harflerin Allah'ın bir sırrı olduğunu ifade etmiştir. Bu harfler, ilmi Allah'a has olan müteşâbih ayetlerdendir. Bu konuda konuşmamız gerekmez, ancak bunlara iman ederiz.

b-Âlimlerin cumhuruna göre, Bu konuda konuşmalıyız. Bunların manalarına ve faydasına değinmeliyiz (İbn Atiyye, b.t.y., 49).

Süyûtî de hurûf-ı mukattaa'nın anlamı konusunda iki farklı yaklaşımın olduğunu şöyle ifade etmiştir:

a- İbnü'l-Münzir ve bazı âlimler, fevatihu's-süver hakkında sorulan bir suale, Şabî'nin şöyle dediğini rivayet eder: Her kitabın bir sırrı vardır, Kur'an'ın sırrı da fevatih'i's-süverdir.

b-Bazı âlimler, bu harflere mana vermeğe çalışmışlardır. İbn Ebû Hâtim, Ebü'd-Duhâ tariki ile İbn Abbas'tan şu rivayeti aktarmıştır: İbn Abbas, (الم) ifadesini (أنا الله أعلم) "Ben Allah'ım, bilirim." şeklinde, (المص) ifadesini (أنا الله أفضل) "Ben Allah'ım, (bilirim ve) hükmederim." şeklinde ve (الر) ifadesini (أنا الله أرى) "Ben Allah'ım, görürüm." şeklinde yorumlamıştır (es-Süyûtî, I, 2006, 658).

Zerkeşi de hurûf-ı mukattaa'nın anlamı ile ilgili iki farklı görüş olduğunu ifade etmiştir. Bir görüşe göre, hurûf-ı mukattaa ile ilgili bilgiler gizli olup, bu konudaki ilim sadece Allah'a özgüdür. Diğer görüşe göre, bu konudaki ilim malumdur. Birinci görüşle ilgili sahabeden Hz. Ebû Bekir'den, ikinci görüşle ilgili İbn Abbas'tan rivayetler nakledilmiştir (ez-Zerkeşi, 1988, 221, 222).

Bu konuda aktardığımız görüşlerden de anlaşılacağı gibi hurûf-ı mukattaa'nın manasının sadece Allah tarafından bilinebileceğini savunan âlimler, bu harflerin müteşâbih âyetlerden olduğunu savunmuştur. Hurûf-ı mukattaa'yı yorumlayan düşünürler ise, ya bu harfleri müteşâbihattan saymamışlar veya onlara göre bu harfler müteşâbih ayetlerden olsa dahi, bu harflerin anlamlarının âlimlerin tarafından bilineceği kanaatine varmışlardır.

### 1-el-Hurûfu'l-Mukattaa'nın Anlamının Bilinemeyeceği Yönündeki Görüşler

Hurûf-ı mukattaa'nın te'vilinin insanlarca bilinmeyeceği, bu harflerin bilgisinin Allah'a mahsus olduğu yönündeki görüşler daha çok selef âlimler tarafından ifade edilmiştir. (Duman, Altundağ, 1998, 401)

Kaynaklarda Hulefâ-yi Râşidîn, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas gibi sahâbîlerin bu kanaatte olduğu, yine Şa'bi, Süfyân es-Sevrî gibi âlimlerin de bu görüşte olduğu ifade edilmiştir (el-Kurtubî, 2006, 238; er-Razî, II, 1981, 3).

Hurûf-ı mukattaa'nın te'vilinin bilinmeyeceğini savunanlar, görüşlerini Hz. Ebu Bekir'den aktarılan şu rivayete dayandırır: "Her kitabın bir sırrı vardır, Allah'ın Kur'an'daki sırrı da evaili's-süverdir." Ayrıca Hz. Ali de bu konuda şöyle demiştir: "Her kitabın bir zübdesi (özü) vardır. Bu kitabın zübdesi de tehecci (heca) harfleridir." (er-Razî, II, 1981, 3).

Şevkânî, hurûf-ı mukattaa'nın manası konusunda farklı sebeplerden dolayı görüş belirtmekten kaçınmıştır. Şevkânî, "Hz. Peygamberden fevatihu's-süver ile ilgili temessük edebileceğimiz bir şey sabit olmuş mudur?" şeklindeki bir soruya cevap olarak, Hz. Peygamber'den hurûf-ı mukattaa'nın anlamıyla ilgili herhangi bir rivayetin bulunmadığını ifade eder. O, sahâbe ve tâbiîn âlimleri tarafından ortaya konulan çok farklı görüşlerin bir noktada birleştirilememesi ve tenakuz barındırması sebebiyle bu görüşleri kabul etmez. Ona göre, aktarılan görüşler, Hz. Peygamber'den alınmış olsaydı, bu görüşler arasında ihtilaf olmazdı. Ayrıca ona göre, teklif edilen manalardan hiçbiri Arap dilinde yaygın değildir (eş-Şevkânî, I, b.t.y., 31, 32).

Süyûtî de mukattaa harflerinin anlamının bilinmeyeceğini savunan âlimlerdendir. Ona göre, sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa gibi konuların bilgisi Allah'a aittir (es-Süyûtî, I, 2006, 640). Süyûtî, mukattaa harflerinin müteşâbih ayetlerden olduğuna dair şu rivayeti aktarmıştır: İbn Ebû Hâtim, Mukâtil b. Hayyan'ın şöyle dediğini rivayet eder: Bildiğimiz kadarıyla müteşâbih âyetler şunlardır: (الر - المر - المص - الم) (es-Süyûtî, I, 2006, 641).



Bu konuda ortaya konan düşüncelerden anlaşıldığı gibi hurûf-ı mukattaaya anlam vermekten kaçınan düşünürlerin en önemli gerekçeleri bu harflerin müteşâbihattan olmasıdır. Bu düşünürlere göre, müteşâbihatın te'vili dinen yasaklandığı için bu harflerle ilgili herhangi bir yorum yapılamaz. Bu düşünürlere göre, hurûf-ı mukattaanın anlamının bilinmemesi Kur'an'ın hidayete ulaştırma fonksiyonunu zedelemeyiz (Duman, Altundağ, 1998, 402).

Esasen hurûf-ı mukattaanın anlamının bilinmemesi yönündeki düşünceler beraberinde birçok sorunu barındırmaktadır. Kur'an'da insanı düşünmeye çağıran birçok ayet varken ve Kur'an'da kendisinin bir hidayet kaynağı olduğu ifade edilirken, Kur'an'da anlamsız veya anlaşılmaz ayetlerin var olduğunu ifade etmek çelişkili bir durum ortaya çıkarır. Kur'an, insanlar için indirildiğine göre ilmi ölçüsünde insanlar her ayeti anlama imkânına sahiptir.

Nitekim kimi çağdaş düşünürler de bu meyanda görüşler ortaya koymuştur: "Allah, insanlara altından kalkamayacakları yükleri yüklemeyiz; Kur'an'da insanın anlamayacağı ayetleri ya da harfleri göndermez. Aksine o, insanlara ayetler üzerinde düşünmelerini, dikkatli ve titiz bir şekilde okumalarını, onun insanlar için bir hidayet kaynağı olduğunu bildirerek, her bir ayet, hatta her bir kelime ve harfin bir anlamının ya da anlamlarının olduğuna işaret etmektedir. Kanaatimizce, kâinata hiç bir şey anlamsız ve gayesiz olmadığı gerçeğinden hareketle, bu harfler de anlamsız değildir." (Akgül, 2016, 54).

## 2-el-Hurûf-ı Mukattaanın Anlamının Bilindiğine Dair Görüşler

Hurûf-ı mukattaanın anlamının bilinmediğini savunan düşünürlere karşı, bazı âlimler, bu harflerin manasının bilineceğini savunmuştur. Nitekim Süyûtî, bazı âlimlerin hurûf-ı mukattaanın anlamıyla meşgul olduğunu ifade etmiş ve bu konuda görüş belirten âlimlerden farklı görüşler aktarmıştır. (es-Süyûtî, I, 2006, 658)

Seleften sonraki nesillerden olan ve içlerinde kelimcilerin de bulunduğu bir grup âlim, müteşâbih âyetlerin ve dolayısıyla hurûf-ı mukattaanın mânalarını araştırmanın gerekli olduğunu söylemiştir (Duman, Altundağ, 1998, 401).

Razî, mütekellimlerin hurûf-ı mukattaanın anlamının bilinmediğini savunanların görüşünü kabul etmediğini ifade etmiştir. Mütekellimler, "insanların anlamını bilmediği bir şeyin Kur'an'da bulunması caiz değildir." şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir (er-Razî, II, 1981, 4). Kelamcılar görüşlerini pekiştirmek için ayet, hadis ve akli delillerden yararlanmışlardır. Bunların bir kısmını burada ifade etmeye çalışalım.

Kur'an'da muhataplarına düşünmeyi emreden birçok tedebbür ayeti bulunmaktadır. Eğer hurûf-ı mukattaanın bir anlamı yoksa Kur'an nasıl tedebbürü emredebilir. Eğer bu harflerin bir anlamı olmasaydı, Hz. Peygamber'in uyarıcı vasfı ortadan kalkardı. Kur'an'ın apaçık bir Arapça ile nazil olmasının söylenmesi, onun belîğ bir Arapça ile nazil olduğu anlamına gelir. Bundan dolayı hurûf-ı mukattaanın anlamının bulunması gerekir. Kur'an insanlara hidayet rehberi olarak nazil olmuştur. Eğer Kur'an'da malum olmayan bir söz bulunursa, bu durumda hidayet rehberi olamaz. Hz. Peygamber: "Size şu iki şeyi bırakıyorum, onlara sarıldıkça yolunuzu kaybetmezsiniz: Allah'ın kitabı ve sünnetim." demişti. Malum olmayan bir şeye temessük etmek nasıl mümkün olabilir? Hz. Ali de şöyle demiştir: "Allah'ın kitabında size, sizden evvelkilere ve sonrakilere ait haberler vardır. O, fazilettir, hezl değildir. Bir kimse ondan başkasına tabi olursa, Allah onu delalette bırakır. O, Allah'ın sağlam ipidir, hakimane bir sözdür, doğru bir yoldur." Bu durumda Kur'an'da insanların ulaşmadığı bir bilgi varsa, Araplar adeta kendi dilleri dışında bir dil ile muhatap olmuş gibi olur. Ayrıca kelamdan maksat, onu anlamadır. Eğer kelamın manası olmazsa, bu muhatap için abes olur. Böyle bir durum hâkime layık olmaz. Kur'an'da tahaddî vardır, ancak malum olmayan bir şey ile tahaddî caiz olmaz. (er-Razî, II, 1981, 4, 5) Mütekellimler, Kur'an'daki müteşâbih ayetler üzerinde durmanın vacip olduğunu söylemiştir. İlimde rüsuah sahibi olanların, bunları çözebileceğini ve bu harflerden murad edilen şeyin malum olduğunu ileri sürmüştür (Cerrahoğlu, 2017, 161).

İbn Atiyye, hurûf-ı mukattaanın tefsir edilmesinden yana olan âlimlerden biridir. İbn Atiyye, gerek nazım gerekse nesirde kelimelerin yerine mukattaa harflerini kullanma geleneğinin Araplarda var olduğunu ifade eder. O, bu hususta şu şiir ile istişhad eder: "Biz ona dur dedik, o ise kaf dedi." İbn Atiyye, bu şiirdeki kaf harfinin (وقف) "durdum" anlamında kullanıldığını ifade eder. Bu harflerin Kur'an'da kullanılınca, Araplar bunların kendi dillerinde olmadığını ifade etmemiştir. Bu harflerin eski Arap kelimelerinde bulunması, bunların te'vilinin yapılabileceğini göstermektedir (İbn Atiyye, b.t.y., 50).

Taberî'ye göre de hurûf-ı mukattaanın anlamını bilmek mümkündür. Ayrıca Taberî'den önce İbn Abbas, Katade, Mücahid gibi müfessirler bu âyetleri te'vil etmişlerdir. Taberî, *Elif-lam-min*'in te'viliyle ilgili görüşleri eserinde nakletmektedir. (et-Taberî, I, b.t.y.,100-103) Süyûtî de İbn Abbas'ın mukattaa harflerini te'vil ettiğine dair rivayetleri aktarmıştır (es-Süyûtî, I, 2006, 658).





Zeyd b. Ali de bu harflerin anlamını açıklayan âlimlerdendir. O, (الم) ifadesini şöyle açıklar: “Bunun anlamı şudur: Ben (Allah’ım) bilirim. O, bunun Kur’an’ın isimlerinden bir isim olduğu söylenmiştir.” (İbn Ali, b.t.y.,121).

Ebu Ubeyde et-Teymî de bu harflerin anlamını açıklayan âlimlerdendir. O, Bakara sûresinin başında geçen “*elif-lam-mim*” harflerinin anlamını şöyle açıklar: “*Elif-lam-mim*,” sözün mukaddimesidir. Bu harfler, sûrenin şiarıdır (Ebû Ubeyde et-Teymî, I, b.t.y, 28).

Bazı müfessirler hurûf-ı mukataanın anlamını “Kur’an’da manası olmayan bir sözün bulunması mümkün mü?” sorusu çerçevesinde tartışmıştır. Söz gelimi Ahfeş, hurûf-ı mukataa konusunu ele alırken “Kur’an’da bulunan bir şeyin (sözün) anlamının olmaması caiz mi?” şeklinde bir soru sorarak, bu konuyu ele almaya başlamıştır. Ahfeş’in bu konuda ifade ettiği görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

a-Bazı kimseler, hurûf-ı mukataanın kendisiyle başlanan harfler olduğunu ifade etmiştir. Eğer şöyle denirse: “Kur’an’da bulunan bir şeyin (sözün) anlamının olmaması caiz mi?” buna şöyle cevap verilir: Bunların anlamı şudur: Bu harfler, önceki sûrenin bittiği anlaşılın ve yeni bir sûreye başlandığı anlaşılın diye zikredilmiştir. Bu durumda bu harfler sûreler arasında inkit’a alametidir. Bu kullanım Arap kelimada da mevcuttur. (بَلِّ. وبلدة ما الانس من أهالها). Bu beyitte bel edatı beyitten değildir ve vezinden da sayılmaz. Fakat kelimada inkit’a için kullanılmıştır (Ahfeş el-Evsat, 2003, 145-146).

b-Bazı kimselere göre bu harfler, birleşince manası bilinen bir heceye dönüşür. Bazı insanlara bunun ilmi verilmiştir. Bazı kimseler (الذ), (حم) ve (ن) harflerinin rahman kelimesine delalet ettiğini ifade etmiştir. Sair harfler de aynı durumdadır. Sözelimi (كهيصص) ifadesinde geçen harfler (كاف), (هـ), (عالم) ve (صادق) kelimelerine delalet etmektedir. Buna göre Allah, her harfi, bir kelimeye delalet üzere kullanmıştır. Bu durumda bu harfler ile belli anlamlar kast edilmiştir (Ahfeş el-Evsat, 2003, 145-146).

Aktardığımız görüşlerden de anlaşıldığı üzere birçok âlim, hûruf-ı mukataanın anlamının var olduğu ve anlamların bilindiği yönünde görüş ortaya koymuştur. Şevkanî’nin ifade ettiği gibi, bu konu Hz. Peygamber döneminde pek konuşulmamış, sahabe arasında da çok tartışılan bir konu olmamıştır.

Bize göre bu durum, Kur’an nazil olduğu zaman, sahabe nesli arasında bu harflerin anlamı bilindiği için, bu konuda Hz. Peygamber’e soru sorulmamış ve bu konu bir sorun olarak görülmemiştir. Esasında bu harflerin anlamı bilinmeseydi, bu durumda Müslümanlar, muhtemelen müşriklerin ve Medine Yahudilerinin itirazı ile karşılaşılırdı. Ancak bu konuda gayr-i Müslimlerden bir itirazın geldiğine dair bir rivayet nakledilmemiştir. Sadece Taberî’nin aktardığı bir rivayette Yahudilerin bu harfleri işitince, bunları cümmel hesabı için kullandıkları ifade edilmektedir (et-Taberî, I, b.t.y.,108). Bu rivayette hûruf-ı mukataa ile ilgili bir itiraz bulunmamaktadır.

Bütün bunlar, ilk nesil olan sahabe döneminde mukataa harflerinin belli oranda anlaşıldığı ve bu konuda ciddi bir sorun yaşanmadığını göstermektedir. Sonuç olarak hûruf-ı mukataanın bazı anlamları içeren harfler olduğunu söylemek mümkündür. Sahabe döneminde bu harflerin bir sorun olarak algılanmaması ve bir tartışmaya konu olmaması da bu durumu ortaya koymaktadır. Esasen hûruf-ı mukataa ile ilgili bazı müfessirlerin bir takım yorumlar yapması da en azından bu harflerin anlamlarının bilinebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

### 3-el-Hurûfu’l-Mukataanın Anlamı İle İlgili Yapılan Yorumlar

Hurûf-ı mukataa’nın tefsir edilmesinin gerekliliğine inanan âlimler, bu harflerin anlamları ile ilgili ihtilafı görüşleri aktarmışlardır. Bazı kaynaklarda bu görüşlerin yirmiyi geçtiği söylenmektedir (es-Süyûtî, I, 2006, 664; ez-Zerkeşi, el-Burhan, I, s. 222). Bu görüşlerin tamamına yakını II-III. (VIII-IX.) yüzyıllarda ortaya çıkmış olup, daha sonra söylenenler bunların tekrarından ibarettir (Duman, Altundağ, 1998, 401). Biz bu görüşlerden önemli bulduklarımızı aktarmaya çalışacağız.

Hurûf-ı mukataa’nın tefsiri ile ilgili görüşleri, genel olarak şöyle sınıflandırarak ele almak mümkündür:

1-Bazı âlimlere göre hurûf-ı mukataa, Kur’an’ın isimleridir. Katade’ye göre, bu harfler, el-Furkan ve ez-Zikr gibi Kur’an’ın isimlerindendir (es-Süyûtî, I, 2006, 661, 662). Yine Mücahide göre bu harfler, Kur’an’ın isimlerindendir (et-Taberî, I, b.t.y.,100).

2-Bazı kimseler, hurûf-ı mukataa’nın Allah’ın, Kur’an’ı kendisiyle başlattığı başlangıç harfleri olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Mücahid, bu harflerin Kur’an için bir başlangıç olduğunu ifade etmiştir (et-Taberî, I, b.t.y.,100).

3-Bazı âlimlere göre hurûf-ı mukataa, Kur’an sûrelerinin isimleridir. Zeyd b. Eslem’e göre bu harfler, sûrelerin adıdır (es-Süyûtî, I, 2006, 661, 662).



4-Hurûf-ı mukataanın anlamı ile ilgili yapılan bazı yorumlar, bu harflerin Allah'ın ism-i azam'ı olduğu yönündedir. Bu görüşte olan âlimlere göre, bu harflerin nasıl bir araya geldiğini bilemeyiz (es-Süyûtî, I, 2006, 660). İbn Abbas'a göre (ص-ط-سم-الم) ve benzerlerinin anlamı Allah'ın kendisiyle yemin içtiği kasemdir. Bunlar Allah'ın isimlerindedir (et-Taberî, I, b.t.y.,101). İbn Mesud'a göre, bu harfler, Allah'ın ism-i azam'ıdır. İbn Abbas'a göre, (الم) Allah'ın en büyük isimlerinden biridir (es-Süyûtî, I, 2006, 661).

5- Bazı âlimlere göre hurûf-ı mukata'a, Allah'ın isimlerinden olup, Allah onlarla yemin etmektedir (et-Taberî, I, b.t.y.,101). Hurûf-ı mukataa'nın anlamı ile ilgili yapılan bazı yorumlar, bu harflerin Allah'ın isimlerinden alınma olduğu yönündedir (es-Süyûtî, I, 2006, 660). İbn Abbas'a göre, (ن - ح - الم - الر) Rahman isminin ayrılmış harfleridir. Karzî'ye göre, (الر) Rahman'dan gelir. Yine (المص) ifadesinde elif Allah'tan, mim Rahman'dan ve sad Samed'ten gelir. (es-Süyûtî, I, 2006, 658) Bu görüşte olan âlimler, bir harfin bazen bir fiil veya isim yerine kullandığını savunmaktadır. Bu görüşe göre eski Arapçada da bu durum vardı. Bu durumda bir kelime de geçen bir harf o kelimenin anlamını ifade ediyordu (es-Süyûtî, I, 2006, 660, 661).

6-Bazı âlimlere göre, her harf bir ismin veya bir fiilin cüzüdür. Bu harflerden her biri diğer harfin manasının dışında bir mana ifade etmektedir. İbn Abbas'a göre, (الم) (أنا الله أعلم) "Ben Allah'ım, bilirim." anlamına gelir. Yine (المص), (أنا الله أفصل) "Ben Allahım, (bilirim ve) hükmederim." anlamına gelir. Yine (الر), (أنا) "Ben Allahım, görürüm." anlamına gelir. (es-Süyûtî, I, 2006, 658)

7-Bazı âlimlere göre, bu harfler, va'z edilen hece harfleridir. Mücahid, elif, lam, mim vb. harflerin konulmuş hece harfleri olduğunu ifade etmiştir. (et-Taberî, I, b.t.y.,102) Buna göre bu harfler, Kur'an'ın; *elif, ba, ta* gibi harflerden teşekkül ettiğini gösterir (es-Süyûtî, I, 2006, 664, 665).

8-Kimi âlimlere göre, her bir harf çok farklı manaları ihtiva eder. (et-Taberî, I, b.t.y.,102) Bu görüşe göre hurûf-ı mukataa, bazı cümlelerin yerine kullanılmıştır. Hz. Ali'den aktarıldığına göre, (كيعص) beni başışla, anlamına gelmektedir. Rabi b. Enes' göre (كيعص), "Ey kendisi mükâfat verip başkası tarafından mükâfatlandırılmayan Allah'ım!" anlamına gelmektedir. Mâlik b. Enes'e göre, (يس) Allah'ın zatına ait bir isimdir (es-Süyûtî, I, 2006, 661).

9-Kimi âlimlere göre bu harfler, cümmel hesabının harfleridir (et-Taberî, I, b.t.y.,104). Bu görüşe göre bu harfler, ümmet-i Muhammed'in yeryüzünde kalacağı müddeti ifade eden ebced hesabıdır (es-Süyûtî, I, 2006, 662).

10-Bazı âlimlere göre, her kitabın bir sırrı vardır, Kur'an'ın sırrı da sûrelerin başındaki bu harflerdir. (et-Taberî, I, b.t.y.,103)

11-İbn Abbas, (ن - ح - الم) ifadesinin makatta' isim olduğunu söylemiştir.

12-İbn Abbas'a göre, (ن - ح - الم) Rahman isminin ayrılmış harfleridir (es-Süyûtî, I, 2006, 658).

13-Mucahid'e göre ise bu harfler, sûrelerin başlangıcıdır (es-Süyûtî, I, 2006, 661, 662).

14-Bu harfler, nida mânasında tenbih harfleridir (es-Süyûtî, I, 2006, 664, 665).

Hurûf-ı mukataanın anlamıyla ilgili hangi görüşün doğru olduğu hususu tartışma konusu olmuştur. Bu konuda Taberî, on farklı görüş aktardıktan sonra, (et-Taberî, I, b.t.y.,100-103) "te'vil ehlinin bu konuda beyan ettiği her görüşün ma'ruf bir vechi vardır." (et-Taberî, I, b.t.y.,104) şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Böylece Taberî naklettiği bütün görüşlerin doğru olduğunu kabul etmiştir (et-Taberî, I, b.t.y.,108) .

Taberî, "Bir harfin muhtelif manalara şamil olması nasıl caiz olabilir?" şeklindeki bir itiraza şöyle cevap vermiştir: Bir kelimenin birçok manayı kapsaması caizdir. Mesela din, itâ'at, tezellül ve hisab gibi manalara gelir. Aynen bunun gibi hurûf-ı mukata'a, Allah'ın isimleri, cümmel hesabı ve diğer söz konusu manaların hepsini kapsar (et-Taberî, I, b.t.y., 109).

Bize göre hurûf-ı mukataa ile ilgili aktarılan her görüşün doğru kabul edilmesi mümkün değildir. Söz gelimi cümmel hesabıyla ilgili rivayetin gerçekçi olmadığını söylemek mümkündür. Bu rivayette Yahudiler, cümmel hesabıyla hurûf-ı mukataayı kullanarak ümmetin sonunu hesaplama yoluna gitmiştir. İsrailiyata dair bu rivayeti doğru kabul etmek mümkün değildir.

Nitekim bahsi geçen rivayet, âlimler tarafından da tenkid edilmiştir. "İbn Hacer'e göre, bu görüş, itimad edilmeyen batıl bir görüştür. İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre o, ebced hesabını kesinlikle reddetmiş, bunun sihir kabilinden olduğuna işaret etmiştir. Bu görüş, gerçekten doğrudur, zira şeriatte bunun aslı yoktur. Kadi Ebu Bekir b. Arabî şöyle demiştir: "Sûre başlarındaki hurûf-ı mukataadan ebced hesabına göre mâna çıkarmak batıldır." (et-Taberî, I, b.t.y.,109). Süyûtî de bu görüşün batıl bulunduğunu ifade etmiştir (es-Süyûtî, I, 2006, 662).

Sonuç olarak yukarıda aktardığımız görüşlerden yola çıkarak hurûf-ı mukataanın bir takım anlamlar ifade ettiğini söylemek mümkündür. Zikri geçen görüşlerden hangisinin veya hangilerinin doğru olduğu konusunda âlimler arasında bir ittifak yoktur. Şüphesiz farklı bakış açısına sahip olan insanların, hurûf-ı



mukataayı farklı yorumlamaları mümkündür. Bu durum hurûf-ı mukataanın yorumlanabileceğini ve bu harflerin bir takım anlamlar içerdiğini göstermektedir.

### C-HURÛF-I MUKATTAANIN MÜTEŞABİH İLE MÜNASEBETİ

Klasik tefsir eserlerinden hurûf-ı mukataanın anlamı ile ilgili aktardığımız görüşlerden de anlaşılacağı gibi, genellikle hurûf-ı mukattaa konusu muhkem ve müteşâbih konusu ile birlikte ele alınmıştır. Buna göre hurûf-ı mukataanın anlaşılması için, önce muhkem ve müteşâbihin anlaşılması gerekir. Nitekim Süyûtî de *İtkan* adlı eserinde önce muhkem ve müteşâbihi tanımladıktan sonra hurûf-ı mukattaa konusunu, müteşâbih bahsi içinde ele almıştır.

Süyûtî, muhkem ve müteşâbih kavramlarını birlikte ele alarak, bu kavramlar ile ilgili tarifleri aktarmaktadır. Bu tariflerin bazıları şunlardır:

Muhkem; mânası açık olan âyetler; müteşâbih ise, mânası kapalı olan âyetlerdir. Muhkem; ancak bir yönüyle tefsir edilebilen âyetlerdir; müteşâbih ise, çeşitli yönleriyle tefsir edilebilen âyetlerdir. (es-Süyûtî, I, 2006, 640).

Ragıb el-İsfahanî ise muhkem ve müteşâbihi şöyle tarif eder:

Muhkem, mana ve lafız itibariyle kendisine şüphe arız olmayan ayettir (el-İsfahânî, 2005, 135). Müteşâbih ise mana veya lafız olarak başkasına benzediği için tefsirinde sorunlar barındıran ayetlerdir (el-İsfahânî, 2005, 257).

Biz de araştırmamızı üzerinde bina ettiğimiz tarifi ifade etmeye çalışacağız. Bize göre muhkem, manası kolaylıkla anlaşılabilir, harici bir tefsire ihtiyaç duyulmayan ve manasına açıkça delalet eden âyetlerdir. (es-Sâlih, 2007, 282) Müteşâbih ise, birçok manaya ihtimali olan, bu manalardan birini tayin edebilmek için harici bir delile ihtiyaç duyulan ve kendi manasına açıkça delalet etmeyen âyetlerdir (es-Sâlih, 2007, 150). Sonuç olarak muhkem ayetler, anlamında kapalılık olmayan ayetler olup, anlaşılması için harici bir karineye ihtiyaç duyulmaz. Müteşâbih ayetler ise anlamında müphemlik bulunduğu için, anlaşılabilmesi için üzerinde zihni bir çaba sarf etmeyi gerektirir.

Kimi çağdaş düşünürler, bütün âlimlerin kesikli harfler olan hurûf-ı mukataanın müteşâbihattan olduğu hususunda ittifak halinde olduğunu ifade etmiştir (Cerrahoğlu, 2017, 156). Oysa hurûf-ı mukataanın muhkem veya müteşâbih olmasıyla ilgili âlimler arasında iki farklı yaklaşım vardır.

Öncelikle hurûf-ı mukataayı muhkem kabul eden düşünürlerin görüşüne ele almaya çalışacağız. Zira hurûf-ı mukattaa muhkem kabul edildiği takdirde, konu ile ilgili birçok tartışma dışarıda kalmış olacaktır.

İbn Atiyye, hurûf-ı mukataanın tefsir edilmesinden yana bir âlimdir. O, hurûf-ı mukataaya benzer kullanımların Arap kelimelerinde de bulunduğunu ifade eder (İbn Atiyye, b.t.y., 49). Buna göre İbn Atiyye'nin, hurûf-ı mukataayı muhkem ayetler olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Kimi çağdaş düşünürler de, hurûf-ı mukataayı muhkem saymıştır. Zeki Duman, bu konuda şöyle görüş belirtmiştir: Taberî ve görüşünü paylaştığımız Kafiyeci ile birlikte daha pek çok ilim adamı, el-hurûfu'l-mukattaa, dâbbetü'l-arz, ye'cüc ve me'cüc, sûr'a üflenmesi, kıyâmetin zamanı gibi dünya zamanıyla sınırlandırılmış olup ileride gerçekleşecek ve en azından çağdaşlarından bir kısmı tarafından bilinecek olan şeyleri de 'müteşâbihat' kavramına dâhil etmişlerdir. Bizce bu görüş, pek isâbetli gözükmemektedir. Mesela 'el-hurûfu'l-mukattaa, adı üzerinde kesik kesik okunan harflerdir. Harflerin simge olmanın ötesinde ne mâna ne de hakikat itibariyle ayırt edilemez derecede birbirine benzeyen iki gerçekten ya da manadan bahsetmemektedirler. Bunların zatında hiçbir mâna bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunların müteşâbih kavramının kapsamına girtilmeleri bizce dil açısından mümkün gözükmemektedir. Biliniyor ki, her dilde harflerin tek başına mânaları bulunmamaktadır. Varsa şayet sembolik /şifresel manaları olabilir. On dört sürenin başındaki hurûf-ı mukattaa, ilgili ilim adamlarınca harf ya da sembol olarak değerlendirilmişlerdir. Bu harflere tahmine dayalı bir takım manalar verilmiş, fakat bu manaların doğruluğu hiçbir delil ile desteklenmemiştir. Zanna dayalı olarak verilen bu manalardan hiçbiri Allah'ın murat ettiği gerçek olarak nitelendirilememiştir. Verilen her manadan sonra hiç kimse "Allahu a'lemu bi muradihi bih" demekten de kendini varesten kılmamıştır. O nedenle bu harflerin hangi anlamda veya ne maksatla kullanıldıkları, bugüne kadar bilinmemiştir, ancak ileride de bilinmeyecektir denilemez (Duman, IX, 2005 s. 43, 44).

Burada Zeki Duman, Taberî'nin de hurûf-ı mukattaa'yı müteşâbihat saydığını ifade etmiştir. Halbuki Taberî'ye göre hurûf-ı mukattaa, bilgisi Allah'a mahsus olan müteşâbih alan içinde değildir. Taberî Bakara sûresinin başında geçen *elif-lam-mim*'i tefsir ederken bu konuyu genişçe açıklamıştır (et-Taberî, I, b.t.y., 100-103). O halde Taberî'ye göre, bu harfler insanların anlamını bilebileceği alana dahildir.



Taberî, *Elif-lam-min*'in te'viliyle ilgili birçok görüş nakletmektedir (et-Taberî, I, b.t.y., 100-103). Taberî'ye göre, te'vil ehlinin bu konuda beyan ettiği her görüşün ma'ruf bir vechi vardır (et-Taberî, I, b.t.y.,104). Taberî *elif-lam-mim*'in anlamıyla ilgili aktardığı bütün yorumların, doğru olabileceğini ifade etmiştir (et-Taberî, I, b.t.y.,108). Buradan yola çıkarak Taberî'nin de bu harfleri, muhkem ayetler içinde saydığını söyleyebiliriz.

Mütekellimler de hurûf-ı mukattaanın anlamının bilindiğini savunmuştur. Onlar, "insanların anlamını bilmediği bir şeyin Kur'an'da bulunması caiz değildir." şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir (er-Razî, II, 1981, 4).

Aktardığımız bu görüşlere rağmen, klasik tefsir literatüründe genelde hurûf-ı mukattaa, müteşâbih olarak kabul edilmiştir. Bu harfler, müteşâbih olarak kabul edildiği takdirde, hurûf-ı mukattaa yorumlanabilir mi?

Müteşâbih olarak kabul edilen ayetlerin yorumlanıp, yorumlanamayacağı konusu âlimler arasında ihtilaflıdır. Hurûf-ı mukattaa'yı müteşâbih sayan ve müteşâbihin anlamının sadece Allah tarafından bilineceğini düşünen âlimler, bu harflerin birer sır olduğunu savunmuştur. Hurûf-ı mukattaa'yı müteşâbih sayan ve bir kısım müteşâbihin anlamının râsih âlimlerce bilindiğini savunan âlimler ise hurûf-ı mukattaanın anlamı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur.

Buna göre müteşâbih ayetlerin anlamının bilinmeyeceğini savunan düşünürler, mukattaa harflerinin anlamının da bilinmeyeceğini savunmuştur. Süyûtî'ye göre müteşâbih ayetlerin anlamı ancak Allah tarafından bilinebilir. Süyûtî, bu konudaki görüşünü şöyle açıklar: "Müteşâbih âyetlerin mânasını Allahtan başka kimse bilemez. Bu konuda fikir beyan etmek, çirkin sayılmıştır." (es-Süyûtî, I, 2006, 645). Buna göre Süyûtî'ye göre rasih olan âlimler de müteşâbihin anlamını bilemez.

Süyûtî, bu harflerin anlamının bilinmeyeceğini şöyle ifade etmiştir: "Bu harflerle ilgili 20 den fazla görüş tesbit ettim. Bu görüş sahiplerinin, hiçbirinin kesin bir bilgi ile hükmettiğine veya bunları tam mânası ile anlayana rastlamadım. Bu hususta diyeceğim şudur ki; Eğer Araplar, bu harflerin, Arapların kendi aralarında devamlı kullandıkları böyle anlamlarının olduğunu bilselerdi, Resûlullah'a ilk karşı gelen kendileri olurdu. Halbuki Rûsulullah, onlara (ح - ص) gibi harfleri okuduğunda, hiçbiri buna karşı çıkmadı. Araplar, Hz. Peygamber'i kötü durumu düşürme ve risaletine karşı gelme gayreti içinde olmalarına rağmen, bu harflerin fesahat ve belâgatini kabul edip, teslimiyetlerini ifade ettiler. Bu da gösteriyor ki hurûf-ı mukattaa onlar arasında biliniyordu ve onu inkâr da etmediler" (es-Süyûtî, I, 2006, 664).

Razî de bazı âlimlerin hurûf-ı mukattaa'yı müteşâbih saydıklarını ve onlara göre müteşâbih ayetlerin anlamının bilinmediğini ifade eder (er-Razî, II, 1981, 5).

Bize göre müteşâbih ayetleri anlamı hiç anlaşılmayan ayetler şeklinde tasnif etmek doğru bir yaklaşım değildir. Zira müteşâbih ayetlerin anlamı veya bazı müteşâbih ayetlerin anlamı âlimlerce bilinebilir. Hûruf-ı mukattaa müteşâbih ayetler içinde kabul edilse de bize göre anlamı bilinebilir müteşâbih kısmına dahil edilmeleri daha doğru bir yaklaşım olur.

Nitekim Ragıb el-İsfahanî, ayetleri şu üç kısma ayırmıştır:

- 1-Bir kısmı, mutlak mânada muhkem ayetlerdir.
- 2-Bir kısmı mutlak mânada müteşâbih ayetlerdir (el-İsfahânî, 2005, 257).
- 3-Bir kısmı da bir yönüyle muhkem, diğer yönüyle müteşâbih âyetlerdir.

Ragıb el-İsfahanî, müteşâbihatı şu üç kısma ayırmıştır:

- 1-Lafız itibarıyla müteşâbih.
- 2- Mana itibarıyla müteşâbih.
- 3-Hem lafız hem de mana itibarıyla müteşâbih (el-İsfahânî, 2005, 257).

Bu yaklaşımdan yola çıkarak müteşâbihatı genel olarak şu üç kısımda ele almak mümkündür:

1-Bilgisine insanların vakıf olamayacağı, kıyametin tahakkuku edeceği saat, dabbetu'l-arz'ın çıkacağı vakit ve keyfiyeti gibi konulardaki müteşâbih ayetler.

2-İnsanların bilebileceği müteşâbihat: Araştırmaya mebni garib lafızların ve kapalı hükümlerin bilinmesi

3-Bu iki kısım arasında bulunan müteşâbihat (Kılıç, 2016, 13, 14).

Birinci kısma dahil olan âyetlerin insanlarca bilinmesi imkan dahilinde değildir. Ancak ikinci ve üçüncü kısma dahil olan müteşâbih âyetlerin hakikatini, ilimde nüfuz sahibi olan bazı kimselerin bilmesi mümkündür.





Buna göre müteşâbih, birçok manaya gelme ihtimali olan âyetler olup, bu manalardan birini âyetlere tayin edebilmek için harici delile ihtiyaç duyulur (Cerrahoğlu, 2017, 150). Bu görüşü savunan âlimler, Al-i İmran sûresinin 7. ayetide vakfenin *ilm* kelimesinde bulunduğunu savunmuştur (İbn Kesir, I, 2008, 392). Buna göre müteşâbihin anlamını rasihler bilebilir.

İbn Kesir, bu görüşü şöyle formüle eder: “Anlaşılmayan bir şey ile Kur'an'ın insanlara hitapta bulunması ihtimal dışıdır.” (İbn Kesir, I, 2008, 392). İbn Abbas: “Ben onun te'vilini bilenlerdenim.” demiştir. Mücahid bu konuda şu açıklamayı yapar: “Rasihler onun te'vilini bilir ve “Ona inandık.” derler.” (İbn Kesir, I, 2008, 392).

Sonuç olarak bize göre hûruf-ı mukattaa müteşâbih âyetlere dahil edilse dahi, bu âyetlerin yorumlanması imkan dahilindedir. Esasen zaman içinde bu harflerin anlamı ile ilgili birçok görüşün ortaya çıkmış olması da bu harflerin anlamının bilinebileceğini göstermektedir.

#### D-HURÛF-I MUKATTAANIN İ'RABI

Arapçada bir kelimenin *i'rabı*, onun cümle içindeki görevini göstermektedir. Bir kelimenin *i'rab'ı* aynı zamanda o kelimenin ifade ettiği anlamı da ortaya koymaktadır. Bu açıdan hurûf-ı mukattaaanin *i'rab* edilmesinin, bu harflerin anlamı açısından yorumlanması ile ilişkili olduğunu ifade edebiliriz.

Hurûf-ı mukattaaanin *i'rabı* hususu, bu harflerin *i'rab'ta* mahalli var mı veya yok mu? soruları çerçevesinde tartışılmıştır (el-Kurtubî, 1981, I, 242). Hurûf-ı mukattaaanin *i'rab* edilmesi konusunda bazı âlimler, bu harflerin *i'rab'ta* mahallerinin olmadığını savunmuştur. Bu harflerin *i'rabının* olmadığını savunanlar, isim ve fiil kavramları üzerinden hareket ederek, bu harflerin isim ve fiil olmamalarından dolayı *i'rablarının* da olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu harflerin *i'rabta* mahallinin olduğunu düşünenler ise söz konusu harflerin sûrelerin isimleri olarak düşünülmesi durumunda *i'rablarının* da olacağını ifade etmiştir (Önder, 2019, 1, 101).

Kurtubî, hurûf-ı mukattaaanin *i'rab* edilmesi konusunda ihtilaf edildiğini ve bu hususta âlimlerin iki kısma ayrıldığını ifade etmiştir (el-Kurtubî, 1981, I, 242).

Zerkeşi ise, hurûf-ı mukattaaanin *i'rab* alanlar ve *i'rab* almayanlar şeklinde iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir.

1-Kendisinde *i'rab* bulunmayan harfler: Bunlar (الم - كهيعص) gibi harflerdir.

2-Kendisinde *i'rab* bulunan harfler: Bunlar (طس - طم - حم - ق - ص) gibi harflerdir (ez-Zerkeşi, 1988, 221, 220).

#### 1-el-Hurûfu'l-Mukattaaanin İ'rabının Olmadığına Dair Görüşler

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bazı âlimler, hurûf-ı mukattaaanin *i'rabta* mahallinin olmadığını savunmuştur. Söz gelimi Ebu Ubeyde, Bakara sûresinin başında geçen elif-lam-mim harflerinin sonlarının sukun ile okunduğunu ifade ettikten sonra, hurûf-ı heca'nın *i'rabının* bulunmadığını ifade eder. (et-Teymî, I, b.t.y, 28)

İbn Atiyye, hurûf-ı mukattaaanin üzerinde sukun ile vakıf yapılıncaya, bu harflerdeki eksiklikten dolayı *i'rab* almayacağını ancak bunlardan haber verilirse veya bu harfler atfedilirse, bunların *i'rab* alacağını ifade eder (İbn Atiyye, b.t.y., 50).

Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sibeveyhi (ö.180/769) gibi önemli dil âlimlerine göre bu harfler, isim veya fiil olmadıkları için ve hurûf-ı tehecci konumunda oldukları için *i'rabları* yoktur (el-Kurtubî, 1981, I, 242).

Bazı çağdaş düşünürler de hurûf-ı mukattaaanin *i'rabının* bulunmadığını ifade etmiştir. “Bu hurûf-ı mukattaaalar bir kelime gibi yazıldığı halde, okurken ayrı ayrı olarak elif, lam mim diye tadat edilir. Bu harfler zahirde tadat mevkiinde bulunduğundan *i'rabları* yoktur. Çünkü bunlar müfredat-ı madudedir. Fakat bu harflerin her biri, isim addedilirse *i'rabı* hususunda üç vecih düşünülür.” (Cerrahoğlu, 2017, 158).

Genelde hurûf-ı mukattaa, kesik harfler şeklinde meczum olarak okunduğunda bu harflerin *i'rab* edilmediğini söyleyebiliriz. Anca bu harfler kendilerinden sonraki kelime veya kelime gruplarıyla birlikte değerlendirildiğinde bunlar *i'rab* edilmiştir.

#### 2-el-Hurûfu'l-Mukattaaanin İ'rab Edildiğine Dair Görüşler

Hurûf-ı mukattaaayı tefsir etmekten yana olan âlimler, aynı zamanda bu harflerin *i'rabını* da açıklama yoluna gitmiştir. İbn Abbas'an aktarılan rivayetlerden yola çıkarak bazı âlimler hurûf-ı mukattaaanin *i'rabının* var olduğunu savunmuştur. Bazı âlimler, İbn Abbastan aktarılan şu cümlede, (إنها أقسام) “Bunlar, Allah'ın kendisiyle kasem ettiği yeminlerdir.” bu harflerin kasem ile mecur olduğunu ifade etmiştir (el-Kurtubî, 1981, I, 242).



İbn Atiyye, tefsirinde öncelikle hurûf-ı mukattaanın anlamını açıkladıktan sonra, (İbn Atiyye, b.t.y., 49) hurûf-ı mukattaanın i'rabını şöyle açıklar: Bu harflerin üzerinde sukun ile vakıf yapmak, bunlardaki eksiklikten kaynaklanır. Ancak eğer bu harflerden haber verirken veya bu harfleri atfedersen bu durumda bunlar i'rab alır. (İbn Atiyye, b.t.y., 49) İbn Atiyye, (الم) ifadesinin gizli bir mübteya haber olduğunu veya bu harflerin mübteda ve merfu olduğunu ifade eder. Bunlar gizli bir fiil ile mansub da olabilir. Ya da kase ile mecrur da olabilir. İbn Atiyye, bazı görüşler çerçevesinde bu harflerin mansub veya merfû olabileceğini ifade eder. Mecrur olması ise, İbn Abbas'tan aktarılan görüşte gerçekleşmektedir: İbn Abbas'tan aktarılan şu cümlede (إنها أسماء لله أقسم بها) bu harfler kaseden dolayı harf-i cer ile mecrur olmaktadır (İbn Atiyye, b.t.y., 49).

Kurtubî de tefsirinde hurûf-ı mukattaanın i'rabına yer vermektedir. Buna göre hurûf-ı mukattaa, başında buldukları sûrelerin isimleri olduğu için i'rabta mahalleri vardır. Buna göre bu harfler, (هذه الم) cümlesindeki gibi hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak merfû olabilir. Ya da bu harfler mübteda olarak merfû olur ve zalike, bu harflerin haberi olur. İbn Keysan'a göre, bu harfler (اقرأ الم) cümlesindeki gibi hazfedilmiş "oku" anlamındaki bir fiilin haberi olarak mansub olur. Bazıları, İbn Abbas'tan aktarılan şu cümlede (إنها أقسام أقسم الله بها) bu harflerin kase ile mecrur olduğunu ifade etmiştir (el-Kurtubî, 1981, I, 242).

Ahfeş, Bakara sûresinin başında geçen *elif-lam-mim*'i tefsir ederken, hurûf-ı mukataayı i'rab açısından tahlil etmektedir. Ahfeş'in bu konuda ifade ettiği görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

a-Ahfeş, bu harflerin sakin olduğunu ifade eder. Zira burada kelam (söz) kopuk kopuktur. Ahfeş'e göre eğer bu harfler birbirinden kopuk olmasaydı, atif harfi ile birbirine atfedilerek okunurdu. Araplar, kendilerine atif harfi dahil olmayan bütün hurûf-ı mucemleri vakf ile okurlar. Araplar bu harfleri, *elif, be', te', se'* şeklinde sonu cezimli olacak şekilde okurlar. Eğer bu harfler, atif harfi ile birbirine atfedilirse, *elifun ve bâun* şeklinde hareke ile okunurdu (Ahfeş el-Evsat, 2003, 143).

b-Ahfeş, kimi lehçelerde *ya-sin, ta-ha* ve *ha-mim*'in nasb ile okunduğunu ifade eder. Ahfeş, bu konuda Arap lehçesinden bahsederken bir kavim tabirini kullanır. Bu kullanım Arap kelamında yaygındır. Bu durumda bu harfler Habil ve Kabil gibi yabancı kelime gibi olur. Bu durumda ya bu harfler gayri munsarif kabul edilip, mensub okunur. Bu durum (انكر حم وطس ويس) cümlesinde olduğu gibidir. Ya da Araplar, bu harfleri sonu tek hareke ile harekelenen ve mebni isim olarak kabul edilmiş kelimeler gibi okurlar. Mesela *eyne* kelimesi bu şekildedir. Bazı kimseler *sad, nun* ve *kaf* harflerini *sade, nûne* ve *kafe* şeklinde fetha ile okumuştur. Bu durumda bu harfler bir hareke ile okunan mebni bir isim olur. Böyle okuyanlar bu harfleri sûrenin ismi yapmıştır. Bu durumda bunlar müennes isim olur. Araplar Hind gibi ortası sakin müennes isimleri gayri munsarif kabul ederler. Bu kullanım bu lehçede caizdir. Ya da bu sûrelerin isimleri bu harfler olur. Harf ise müzekkerdir. Müennes, müzekker bir isim ile isimlendirilirse gayri munsarif olur. Sad ve benzerleri süre için isim olmuş ve gayri munsarif olmuştur. Bu harfler nasb yerine kaim olmuştur.

c-Ahfeş, bazı lehçelerde *sad* harfinin (صَاد وَالْقُرْآن) şeklinde okunduğunu belirtir. Buna göre bu kelime (صَادِيت) kelimesinin emridir. Nitekim (رَام) de bir emir olup aynı yapıdadır. Bu konuda şu cümle örnek verilebilir: (صَادِ الْحَقَّ بِعَمَلِك) "Amelinle hakkı destekle." Ayetin devamında (وَالْقُرْآن) Kur'an'a yemin edilmektedir. Ayetin devamı şöyledir: (بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقِي) "Fakat inkar edenler bir büyükleme ve ayrılık içindedirler." (Sad, 38/2). Bu ayette *bel* kelimesi *inne* gibi kabul edilmiş ve kase de onun üzerine vaki olmuştur (Ahfeş el-Evsat, 2003, 143, 145).

Hurûf-ı mukataayı i'rab açısından ele alan âlimlerden biri de Ferrâ'dır. Ferrâ, Bakara sûresinin başında geçen *elif-lam-mim*'i tefsir ederken, hurûf-ı mukataayı i'rab açısından ele almaktadır. Ferrâ bu konudaki i'rab vecihlerini şöyle aktarır: Eğer bu harfler, süre başında bir harf olursa, bu konuda Arapçada iki vecih vardır:

1-Eğer bunlar hece harfleri kabul edilirse bir harf olarak yazılır ve meczûm olur.

2-Eğer bu harfler, süre ismi kabul edilirse veya bir diğer görüşe göre kase kabul edilirse bunlar hece olarak yazılır. *Nun, sad* ve *kaf* harflerinde *sad* ve *kaf*'in son harekesi kesre olur. *Nûn* ise mensun okunur. Bu harfler adeta edat gibi olur. Bu kural *yâ-sin* de geçerlidir. Burada da *nun*'ü mensûb ve meczûm okumak mümkündür (el-Ferrâ, I, 2011, 22).

Hurûf-ı mukattaanın i'rabı, bu harflerin manasıyla ilişkilidir. Zira bu harfleri tefsir etmekten yana olan âlimler, aynı zamanda bu harflerin i'rabını da açıklama yoluna gitmiştir. İbn Atiyye gibi müfessirlerin hurûf-ı mukataayı tefsir ettikten sonra, bu harflerin i'rabını yapması bunu göstermektedir (İbn Atiyye, b.t.y., 50).

Hurûf-ı mukattaanın i'rab edilmesi, bu harflerin belli manalar ifade ettiğini ve insanların da bunları anladığını göstermektedir. Bu harflerin i'rab edilmesinin, bunların anlaşılabilir olmasına delalet ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim erken dönem müfessirler, hurûf-ı mukattaanın i'rabının var olduğunu İbn Abbas'tan aktarılan şu cümleye dayandırmışlardır: (إنها أقسام أقسم الله بها) (el-Kurtubî, 1981, I, 242). İbn Abbas'tan



aktarılan bu cümle ise, aynı zamanda bu harflerin anlamını da ortaya koymaktadır. Bu durum hurûf-ı mukattaanın i'rabının, bu harflerin anlamıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir.

## SONUÇ

Kur'an'da bazı surelerin başında bir veya birkaç harften oluşan "bağımsız ve ayrı harfler" hurûf-ı mukattaa olarak adlandırılmıştır. Erken dönemden itibaren Kur'an'da geçen hurûf-ı mukattaanın anlamı ve i'rabı çerçevesinde bir çok tartışma yapılmıştır.

Kimi İslâm âlimleri, hurûf-ı mukattaanın Kur'an'ın müteşâbihlerinden olduğunu, dolayısıyla bu harflerin manasını, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini savunmuştur. Bu görüşe göre, bu harflerin anlamını sormak gereksizdir.

Kimi âlimler, hurûf-ı mukattaanın bir manaya sahip olduğunu ve bunun bilinebileceğini savunmuştur. Ancak hurûf-ı mukattaanın ne anlama geldiği hususu ihtilafli bir konu olagelmıştır. Bu konudaki tartışmaların yıllarca devam etmesinin temel sebebi konuyla ilgili olarak Kur'an ve sünnet'te açıklayıcı bir delil bulunmamasıdır.

Seleften sonraki nesillerden olan ve içlerinde kelâmcıların da bulunduğu bir grup âlim, müteşâbih âyetlerin ve dolayısıyla hurûf-ı mukattaanın mânalarını araştırmanın gerekli olduğunu savunmuştur.

Nitekim İbn Atiyye, Ahfeş ve Taberî gibi önemli âlimler, hurûf-ı mukattaanın tefsir edilmesinden yanadırlar. Esasen hurûf-ı mukattaanın anlamının bilinmemesi yönündeki düşünceler beraberinde birçok sorunu barındırmaktadır. Kur'an'da insanı düşünmeye çağıran birçok ayet varken, Kur'an'da anlaşılabilir ayetlerin var olduğunu ifade etmek çelişkili bir durum ortaya çıkarır.

Hurûf-ı mukattaanın anlamını açıklayan müfessirler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuştur. Kimi âlimlere göre, hurûf-ı mukattaa, Kur'an'ın isimleri, Allah'ın isimleri, Allah'ın ism-i azam'ı, sûrelerin isimleri gibi anlamlara gelir. Kimi âlimlere göre, hurûf-ı mukattaa Kur'an'ın kendisiyle başlattığı başlangıç harfleri veya kase anlamına gelir.

Hurûf-ı mukattaa, anlamı olmayan ifadeler olsa veya anlamı insanlarca bilinmeseydi, bunların i'rab edilmesi de anlamsızlaşır. Bu itibarla bu harflerin i'rab edilmesinin, bu harflerin anlaşılabilir olmasına delalet ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Erken dönem müfessirler, hurûf-ı mukattaanın i'rabının var olduğunu ifade etmiştir. Bu durum hurûf-ı mukattaanın i'rab edildiğini ve bu harflerin bir takım anlamlar içerdiğini göstermektedir.

## KAYNAKÇA

- Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Saïd b. Mes'ade (2003). *Meâni'l-Kur'an*. thk. Abdülemîr Muhammed Emîn el-Verd, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Akgül, Muhittin (2016). Mukattaa Harfleri ve Kur'an İ'cazındaki Yeri. *S.Ü.İ.F.D.* s.14.
- Cerrahoğlu, İsmail (1996). *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları.
- \_\_\_\_\_(2017). *Tefsir Usûlü*. Ankara: T.D.V.Y.
- Duman, M. Zeki, Mustafa Altundağ (1998). Hurûf-ı Mukattaa. *DİA*, XVIII Ankara: T. D.V.İ.A.
- Duman, Zeki (2005). Müteşâbihin Te'vili. *Bilimname*, IX, 3.
- el-Ferrâ, Ebi Zekeriyeye Yahya b. Ziyad (2011). *Meâni'l-Kur'an*. I, Beyrut: Alemu'l-Kutub.
- Güven, Mustafa (2010). Kur'an'ın Anlaşılmasında Müteşâbihat Problemi ve Te'vil. *Hikmet Yurdu Dergisi*. 3, 5.
- el-Kâfiyeci, Muhyiddin Muhammed b. Süleyman. (1989) *Kitabu't-Teysir fi Kavaidi İlmi't-Tefsir*. çer. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: A.Ü.İ.F.Y.
- el-Kattan, Manna. *Mebehis fi Ulumi'l-Kur'an*. b.y.y.: Daru's-Suudiyye.
- Kılıç, Sadık (2016). *İslam'da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan Yay.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr (2006). *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Halebî, Nureddin Muhammed İtr (1993). *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru's-Sabah.
- İbn Ali, Zeyd. *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*. Tah. Muhammed Huseyn el-Huseynî el-Celalî. Beyrut: Daru'l-Ve'yi'l-İslam.
- İbn Atiyye El-Endelüsî, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharreru'l-Veciz*. Daru İbn Hazm: b.y.y.
- İbn Kesir, İsmail (2008). *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*. Beyrut: Muessetu'r-Reyyan.
- İbn Manzûr. *Lisanu'l Arab*. V. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- el-İsfahânî, Ragıb (2005). *el-Müfrot fi Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Marife.
- Maturidî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed (2005). *Te'vilatu'l-Kur'an*. İstanbul: Daru'l-Mizan.
- Önder, Abdullah (2019). "Hurûf-ı Mukattaa". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*.
- er-Râzî, Fahreddin (1982). *Mefâtihu'l-Gayb*, II, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- es-Sâlih, Subhi (2007). *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-İlm.
- es-Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr (2006). *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*. II. Beyrut: Daru İbn Kesir.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadir*. I. Kuveyt: Daru'n-Nevadir.
- Taberî, Muhammed b. İbn Cerir. *Camiu'l-Beyan A'n Te'vili Aji'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-İhya.
- et-Teymî, Ebü Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ. *Mecazü'l-Kur'an*. I. Kahire: Mektebetu'l-Haneci.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdulaziz (1990). *Menahilu'l-İrfan fi 'Ulum'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah (1988). *El-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.